

ÂŞIK MEHMET YAKICI'DA RÜYA MOTİFİ

«Asıl tip rüya örnekleri kadar yaygın olmamakla beraber bazı âşık adaylarının akislerini taşıyan rüyalar sanatçı kişiliğe geçişte başlangıç ve hareket noktasını teşkil etmektedir.»

Prof. Dr. Umay GÜNAY (*)

Âşık Edebiyatı geleneği içinde sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte önemli role ve fonksiyona sahip kompleks rüya motifi, Orta Asya Türk Kültüründe yer alan şamanlığa giriş merasimlerinin İslâmiyet ve Osmanlı Kültürü altında sembolleşerek¹ «Kültür Örneği Rüya Motifi»ne dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır.

Antropolojistlere göre² ilkel gruplar arasında kişinin günlük hayatı ve şahsiyetine bağlı sıradan rüyaların yanında gelenek yönünden değer taşıyan rüyalar da mevcuttur. Birinci tipteki rüyalar «serbest» veya «ferdi» rüyalar, ikinci tiptekiler ise «resmi» veya «kültür örneği» rüyalar diye isimlendirilmektedir. Bu görüşe göre «kültür örneği» rüyalar yerli kültürün yaşadığı sürece yaşar ve bu kültür dağılınca bu rüyalar da kaybolur. Dışarıdan gelen çeşitli tesirler de eski kültür sembollerinin kaybolmasına sebep olur.

Kültür örneği rüyaların teşekkülünde belirli bir şekilde şartlanma söz konusudur. İlk çoğunluk yıllarından itibaren bu tür rüyalara âşinalığın yanında bu rüyaları benimsemek ve bu konu ile ilgili âyinlere ve toplantılara iştirak etmek gibi pratikler bu şartlanmayı sağlamaktadır.

Kültür örneği rüyalar, geleneklerin nesilden nesile aktarılacak devamını sağlar. Bu tip rüyalar, kişinin mitolojik figürlerle ilgi kurmasına, bu

figürlerin yardımı ile şahsi refaha ulaşmasına vasıta olur ve kişinin topluluk içinde özel bir yere sahip olmasına yardım eder. Ayrıca bu figürler rüyayı gören kişiyi muhtemel felâketlere karşı uyarırlar. Toplumda mevcut olan kuvvetli inanç sistemi rüyalarda görülecek şeyleri belirlediği gibi görülmeyecek şeyleri de kontrol altında tutar.

İlkel topluluklar arasında rüyaların sebep olduğu kültür olayları arasında yeni totemlerin keşfi, yerleşme merkezlerinin seçimi, meslek seçimi, şarkı besteleme dini merasimler, büyü ve ilaç keşifleri, çocuklara isim verme gibi olaylar sayılabilir. İlkel kültürlerde rüya, hayatın akışı içinde yerleşmiştir. Çok rüya ile gerçek arasındaki fark üzerinde durulmaz.

Antropologların bu görüşlerine bir başka yolla açıklık getiren C. G. Jung'dur. Rüyaları ferdi şuuraltı kavramı ile açıklayan Freud'un görüşüne Jung kolektif şuuraltı görüşünü ilave ederek bu alana büyük katkılarda bulunmuştur. Jung'un analiz metodları ile diğer analiz metodları arasındaki temel fark Jung'un bu olayları (rüya, hülya v.b.) insanın şahsi tezadlarının muhtevası yanında pek çok halde kolektif şuuraltının tezahürleri olarak görmesinden doğmaktadır. Kolektif şuuraltı ferdi şuuraltının arkasına geçerek cihanşumul insanlık problemlerinin ilk tecrübelerini kapsar.

* H.Ü. Edebiyat Fakültesi Halkbilim Anabilim Dalı Başkanı.

Jung'un rüya analiz teori ve metodu- na göre³ rüyalar aklın idraki içindeki psikoloji ile izah edilemez. Rüya şu- urlu hedef seçme, maksat, istek ve arzudan ayrı belirli bir fonksiyon görmektedir. Tabii olan her şey gibi... kural dışı bir olaydır.

Jung, kolektif şuuraltı kavramı- nın gerek muhtevası gerek kişiyle olan ilişkileri üzerinde yaptığı incele- meler neticesinde ilk örnekler konu- su aydınlattı. İnsanlığın ortak bilgi hazinesi kabul ettiği bütün eski dinler- den, mitolojilerden geriye kalan ve şuuraltı derinliklerine yerleşmiş im- geleri kolektif şuuraltı kavramı ile çözdü.

Bu görüşlerin ışığı altında âşık hikâyelerinde ve âşık biyografilerinde yer alan rüyaların muhtevaları, yapı- ları, ortaya çıkış şekilleri ve fonksi- yonları değerlendirildiğinde bu rüya- ların «kültür örneği» rüyalar oldukla- rını kabul etmemek mümkün değildir.

Şamanlığa giriş merasimleri mil- letimizin kolektif şuur altında muha- faza edilmiş, ozan-bakıı edebiyat ge- leneginin Osmanlı hayat şartları ve kültürü İslamiyet içinde Âşık Edebi- yatı geleneğine dönüşmesi sırasında rüya şeklinde ortaya çıkmıştır. İslâ- miyet'in rüyalara ve özellikle kutsal kişilerden görüldüğü rüyalara verdiği değerin tesiri ile bu rüyalar ve bu rü- yaları gören kişiler toplum tarafından takdirle karşılanmıştır.

Bilindiği üzere folklor ürünlerinde gerçek ilk örneği tesbit etmek hemen hemen mümkün değildir. İlk örneğe en yakın tipler muhtemel Asıl Tip olarak kabul edilir. Bu sebeple tarihi gelişim içinde elimizde en eski yaz- maları bulunan âşık hikâyelerinde yer alan ve milli kültürün sembollerini ta- şıyan rüya motiflerini «Asıl Tip» ola- rak benimsedik. Âşık biyografilerinde bu «Asıl Tip»e uygunluk gösteren var- yantlar çoğunlukta olmakla beraber yapı ve muhteva itibarıyla farklı ol- masına rağmen gelenek içinde aynı

rolü oynayan rüyalar da mevcuttur. Bunların bir kısmı başka kültür olay- larına dayalı teşekkül eden Kültür Örneği rüyalar, bir kısmı ise ferdi rüya- lardır.

Âşık Edebiyatı geleneği içinde yer alan rüya motiflerini tiplerine göre şöyle gruplandırmak mümkündür.

1. Asıl Tip Rüyalar

a) Asıl Tip Rüyaların varyantları

II. Müstakil Tipler

a) Kültür Örneği Rüyalar

b) Ferdi Rüyalar

Âşıklığa başlamada asıl tip ve müstakil kültür örneği rüyaların yan- ında ferdi rüyalar da bazı örneklerde aynı görevi görmektedirler. Asıl tip rüya örnekleri kadar yaygın olmamak- la beraber bazı âşık adaylarının özel hayatlarının akislerini taşıyan rüyalar sanatçı kişiliğe geçişte başlangıç ve hareket noktasını teşkil etmektedir.

Konya'lı Mehmet Yakıcı'nın hayat hikâyesi içinde yer alan rüyası da asıl tip rüyalardan uzaklaşmış ferdi rüya örneğidir.⁴

Konya'lı Mehmet Yakıcı 1879 yılı- da Konya'nın Sarnıç Mahallesinde doğmuş 1950 yılında Konya'da ölmüş- tür. Mehmet Yakıcı Konya'da Sedirler mahallesinde Mesut Efendi Okulu'nu bitirdikten sonra bir süre medreseye devam etmiş ancak babasının ölümü üzerine okulu bitirmeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Çiftçilik yapmak üzere kendi köyleri olan Göçü köyüne dönmüştür. Otuz yaşında iken şöyle bir rüya görür: Boynunda saz takılı bir âşığı görünce gider, sazı âşığın boynundan çıkarır ve yere vurur. Sonra neden böyle yaptığını düşün- rek başını ellerinin arasına alır ve bir köşeye oturur. O sırada kapı açılır içe- ri bir pir girer, Mehmet Yakıcı saz için âzür dilemek isterse de yapamaz. Pir sazımı kırmasaydın sana bir ka- deh daha verecektim okur gibi söyle- yecektin, şimdi yarım kaldın der ve gider.⁵

Âşık Mehmet Yakıcı bu rüyayı gördükten sonra beş sene müddetle koşmalarını, destanlarını başkalarının yanında söylememiştir. 1914 yılında askerliğini yaparken âşıklığını açığa vurmuştur. Rüyada gördüğü âşığın sazını kırması ferdi psikolojisi ile ilgili olsa gerek, benzerine halk edebiyatı ürünleri arasında rastlanmadığı gibi saz adeta kutsal sayılan bir çalgı aletidir. Âşık Mehmet Yakıcı yukarıda sunduğumuz örnekte sazı kırdığı için bade içememiştir. Ancak bir başka araştırmacının gene Mehmet Yakıcı'nın ifadesine dayandığını belirterek⁶ Mehmet Yakıcı'nın bir kadeh bade içtiğini ancak sazı kırdığı için ikinciye içemediğinden tutuk kaldığını nakletmektedir.

1. BAŞGÖZ İlhan «Dream Motif in Turkish Folk Stories and Shaman-

istic Initiation», Asian Folklore Studies, Vol. XVI-I, Tokyo 1967. Umay GÜNAY, Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ankara, 1980, s. 32-46.

2. J. S. Lincoln, «The Dream in Primitive Cultures», USA 1935.
3. Dreams and Dreaming, USA 1973, «Jolande Jacobi, Psychology of C. G. Jung» s. 69-80.
4. Umay GÜNAY, Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara, 1986., s. 175.
5. İhsan HİNÇER, «Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı», Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, C. 1, s. 5, Aralık 1949, s. 72-74.
6. Raşit USMAN, «Âşık Mehmet Yakıcı», Konya Dergisi, C. 6, s. 40, Şubat 1942, s. 25.

AZERBAYCAN'DAN BAYATILAR

Aşığam, dada men
İmdada men dada men
Aldılar yahşi yâri
Kime gidem dada men

* * *

Aşığam derd azalı mı
Düşsün derde zalımı
Senden derman gelmese
Menden dert azalı mı

* * *

Aşığam o bayadı
El yadı oba yadı
Siz olun el obalı
Biz olağ oba yadı

Men aşığam yad eli
Ya divane ya deli
Gebrim od tutup yanar
Sene deyse yad eli

* * *

Men aşığ daldasına
Men igid daldasına
Namerd aslan olsa da
Sığınma daldasına

* * *

Men aşığam ne vaya
Dur gulah as nevaya
Ne namerde yoldaş ol
Ne aha düş ne vaya